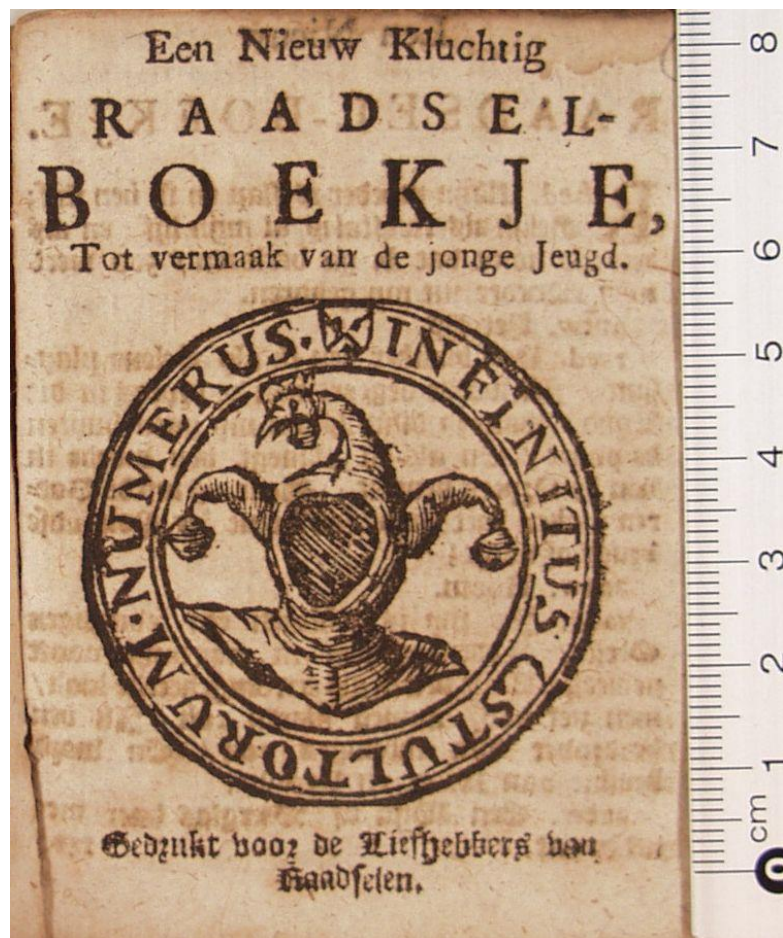

Een Nieuw Kluchtig Raadsel-Boekje

uit de 18e eeuw

1. Inleiding...2
2. Bibliografie & literatuur...3
3. De raadsels met hun bronnen...6
4. Indices...20

Een Nieuw Kluchtig Raadsel-Boekje

Een nieuw kluchtig raadsel-boekje is een klein en eenvoudig uitgegeven boekje dat als katern is ingebonden bij *Van Zwaamens Schiedamschen almanach op 't jaar ons Heeren Jesu Christi, 1774*. De afmetingen van de almanak zijn slechts 7 bij 9 cm. Naast het kalendergedeelte bevat de almanak katernen met zakelijke informatie zoals de dienstregeling van de Rotterdamse trekschuiten en postwagens, een schema met de getijden, en informatie over de burgerwacht, maar ook katernen met verstrooiende literatuur van diverse aard, zoals een prognosticatie, een liedbundeltje voor de jeugd, een uitleg over geheimschrift voor (liefdes)brieven, een stichtelijk verhaal, kluchtpel en kroniekje, de bekende tekst van de **kwakzalver op de markt** van Salomon Rusting, en *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje*.

Het katern van het raadelboekje telt 16 pagina's en bevat 58 raadsels. De titelpagina vermeldt geen drukker of jaartal, enkel dat het boekje is *Gedrukt voor de Liefhebbers van Raadselen en Tot vermaak van de jonge Jeugd*. Dat het boekje zich ook richt tot de jonge jeugd, in plaats van enkel de traditionele liefhebber die zijn melancholie wil verdrijven, is opvallend; eerder werden raadsels niet speciaal aangemerkt als jeugdliteratuur. Het titelvignet bestaat uit een narrekap (zonder hoofd erin) met daar omheen de tekst *Numerus infinitus stultorum*: oneindig is het tal der dwazen.

Een groot deel van de raadsels, namelijk 37, is ook bekend uit *Een nieuw raadsel-boekjen*, waarvan verschillende edities bekend zijn. Onder de gemeenschappelijke raadsels zijn dezelfde zes raadselgedichten van Roemer Visscher te vinden; in beide boekjes ontbreken hierin soms dezelfde versregels (№ 3, 19, 21). Verder delen de boekjes twintig raadsels die afkomstig zijn uit het 16e-eeuwse *Een niev clucht boecxken*, en elf raadsels die voornamelijk van onbekende herkomst zijn. Daarnaast heeft *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje* drie raadselgedichten overgenomen uit het raadselboek van Jan van der Veen uit 1653 en vier uit de bundel met bruiloftsvermaak van Jonker uit 1697, en nog een raadselgedichtje uit *Appolloos Snaaren*, een bundel met gedichten en korte teksten uit 1664 die wordt toegeschreven aan Pieter Elsevier.

Vergeleken met *Een nieuw raadsel-boekjen* bevat *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje* minder schertsvragen, en is er een grotere voorliefde voor rijmende raadsels. Het boekje bevat geen minneraadsels maar wel een reken-raadsel (№ 41) en een verwantschapsraadsel (№ 9). Dergelijke meer didactische vraagstukken komen al in de oudste raadselboeken voor naast de meer verstrooiende raadsels.

Wat *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje* bijzonder maakt is dat het voornamelijk de oudste gedrukte bron is van een aantal korte, doorgaans rijmende raadsels die vanaf het midden van de 19e eeuw ook worden aangetroffen in folkloristische verzamelingen met 'uit de volksmond opgetekende oude raadsels', zoals Waling Dykstra die noteerde voor Friesland in *In doas fol alde snijpsnaren* uit 1856, en Amaat Joos voor Vlaanderen in *Raadsels van het Vlaamsche volk* uit 1888, en zoals Johannes van Vloten die vastlegde in zijn *Nederlandsche baker- en kinderrijmen* uit 1873. Waling Dykstra en Amaat Joos geven ook uitdrukkelijk aan dat de raadsels uit de volksmond waren opgetekend; dat de schriftelijke traditie de mondelinge mogelijk wel heeft geholpen, blijkt hieruit dat verschillende van Waling Dykstra's raadsels deels in het Nederlands in plaats van het Fries zijn gesteld.

Toch moet de traditie van deze korte, rijmende raadsels wel ouder zijn: sporadisch immers komen ze voor in informele teksten, zoals marginalia, persoonlijke aantekeningenboeken, en in teksten die spreektaal weergeven, zoals kluchten. Het mispelraadsel (№ 15) bijvoorbeeld wordt al honderd jaar eerder genoemd, in Barons klucht van *Lichthart en Aers-gat Sonder-sorgh* uit 1653, en wel in een kroegsituatie. Samuel van Huls tekende halverwege de 17e eeuw ook al verschillende rijmende raadsels op in zijn aantekeningenboek (№ 11, 20, 22, 26, 49).

Kenmerkend is verder dat deze korte, rijmende raadsels veel gebruik maken van formules, zoals de openingsformule *Ik weet een dingje* (№ 11, 14), of de rituele lofprijzing of toegezegde beloning wanneer het raadsel wordt geraden: *als gy het raet zoo benje bekwaem om met een vryster na huis te gaen* (№ 7) en *Kunt gy het raden, ik zal u een Hoentje braden, kunt gy het denken, ik zal u een kan Wijn schenken* (№ 10), of de veronderstelling dat het raadsel niet kan worden geraden: *'t Is geen Ipen, nog geen Essen, Je zult het niet raden al waerje metje zessen* (№ 8), *het is geen Eyken nog geen Esse, Gy zult het niet raden al waarje met u zessen: het is geen Eyken nog geen Vuuren, Gy zult het niet raden in zeven uren* (№ 10), en *gy zult het niet raden al waerje gek* (№ 17).

Op grond van de titel althans, is het mogelijk te veronderstellen dat er nog een andere uitgave bestaat van *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje* namelijk het *Nieuw klugtig raatsel-boekje tot tijdkorting voor de jonge jeugd* dat wordt bewaard in de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience te Antwerpen. Daarnaast blijkt uit de bespreking van Renaat van der Linden in zijn *Grootmoeders raadselboek* dat de raadsels in een klein boekje getiteld *Een nieuw raatsel-boek* grotendeels overeenkomen met die in *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje*; een ander boekje met de titel *Een nieuw raadselboekjen*, dat deel uitmaakt van een almanak uit 1742, opent blijkens de foto in het boek in ieder geval ook met dezelfde raadsels. Deze boekjes zijn nog niet digitaal raadpleegbaar.

Voor zowel het kleine 18e-eeuwse *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje* alsook *Een nieuw raadsel-boekjen* geldt dat een groot deel van de raadsels teruggaat op vertalingen van Duitse en soms Franse bronnen uit de 16e eeuw, en dat de raadsels op een lange traditie bogen die maar sporadisch bewaard is gebleven.

Bibliografie & literatuur

Raadselboekjes

Een Nieuw Kluchtig RAADSEL-BOEKJE, Tot vermaak van de jonge Jeugd. Gedrukt voor de Liefhebbers van Raadselen [als bijlage gebundeld in:] VAN ZWAAMENS Schiedamschen ALMANACH Op't Jaar ons Heeren JESU CHRISTI, 1774. Voorzien met de Jaarmarkten, Kermissen- Paarde- Beesten- en Leermarkten, Regt en Rekendagen, Als mede de Maans Op- en Ondergang, Door D. J. van Dam, Mathematicus te Hoorn. Met Privilegie voor 15 Jaren. Te ROTTERDAM, Gedrukt by DIRK en ANTHONI van ZWAAMEN, Boekverkoopers op 't Steyger: aan de Koornbeurs. Amsterdam, UB, UBM: XX 98 (1774: 8)

Nieuw klugtig raadsel-boekje tot tijdkorting voor de jonge jeugd. Antwerpen, EHC, 759356 [C2-Pdm 3 g] (niet gedigitaliseerd) (op grond van de titel vermoedelijk idem als NKRB)

Een Nieuw RAADSEL-BOEKJEN. Inhoudende verscheiden raadsels om de Melancolie te verdryven. Gedrukt voor de Liefhebbers. Haarlem, Stadsbibliotheek, 88 F 27: 11 (niet gedigitaliseerd) (ingebonden in *d'Erven Sticht. Schrijf-Almanach*, 1742; incompleet, aanwezig: A1,2,3,4,5; opent met dezelfde 3 raadsels als NKRB)

Een Nieuw RAATSSEL-BOEK. Amsterdam, UB, XX 126 (1780: 8) (ingebonden in *d'Erve Stigt. Enkhuyser Almanach*, 1780) Gent, UB, BIB.ACC.012668/31 (in convoluut; niet gedigitaliseerd) (besproken in Van der Linden 1981: 58-61; 16 pagina's, 48 raadsels; opent met dezelfde 3 raadsels als NKRB, en bevat voorts raadsel № 5, 6, 7, 27, 28, 29, 36)

Recycling van titelprenten

Een nieuw raatsel-boek. [1780] (Amsterdam, UB, XX 126 (1780: 8))

De vermakelijke Cupido op het ys. [17XX] (Den Haag, KB, KW 174 K 86)

De titelprent van *Een nieuw raatsel-boek* uit 1780 verschijnt ook op een almanakkatern met een liedbundeltje getiteld *De vermakelijke cupido op het ys*.

Vroegmoderne werken (chronologische volgorde)

Gemeene Duytsche Spreckwoorden: Adagia oft Prouerbia gheuoemt. Seer ghenuechlick om te lesen, ende oock profijtelick om te weten, Allen den gheen en die der wijslick willen leren Spreken ende Schrijuen. P.W. 1550. Gheprent toe Campen in dye Broederstrate, By my Peter Warnersen, Woenende inden Witten Valck.

Den Haag, KB, [KW 1702 G 10](#)

T'grootte Raedtsel-Boeck, inhoudende dry hondert nieuwe Raedtsels met d'uytlegghinghe van dien, tot oeffeninge vande eerbare ende leersame Jeucht. In Rijme vervaet ende ghestelt, door M. IACOB VANDER MERSCH. *Oversien, verbeterd ende vermeerderd*. Ick wil mijn ooren voeghen om ghelijckenissen te onderzoeken ende wil mijn Raedtselen in een Sangh-ghedicht te kennen gheuen. Psalm 49. T'AMSTELREDAM, By Cornelis Claesz. in't Schrijf-Boec. 1595.

Gent, UB, [BHSL.RES.0450](#)

EEN NIEV Clucht Boecxken, inhoudende vele schoone Vragen ende antwoorden in maniere van geraetsels. Vergadert wt diuersche Boecken, ende is seer ghenuechlijck om droefheyte en melancolie te verdrijven. T'HANTWERPEM. By Pauwels Stroobant, inde Cammerstrate, inden witten Hasewint. [ca. 1597; approbatie: 2 december 1548]

Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, [R 48.27](#)

Raedtsel-Boecxken, Inhoudende veelderhande schoone ende eerlijcke Vraghen ende Antwoorden, welcke zijn seer profijtelijck ende ghenoechelijck om weten, voor een yghelijck. Van nieuw verbeterd ende vermeerderd. Gedrukt t'Haerlem, By Gillis Rooman, woonende in de Jacobijne-Strate, in de vergulde Parsse. Anno 1598.

Rotterdam, Bibliotheek (Erasmuscollectie), [54 E 6](#) (48 pagina's, 240 vooral religieuze vragen en een aantal vrome gedichten; vertaald naar het Duits als *Aenygmata Moralia* in 1604)

AENYGMATA MORALIA: *Das ist, Tugentsame, Sittliche, vnnd ehrliche Rätsel*. Cöllen, 1604.

München, Bayerische Staatsbibliothek, [Asc. 24](#) (vertaling van het *Raedtsel-Boecxken* uit 1598)

Brabbeling Van Roemer Visscher. *By hem selven oversien, en meer als de helft vermeerderd*. t'Amsterdam, By Willem Jansz. op't Water, inde Sonne-wyser. 1614.

Leiden, UB, [1198 H 32](#) (16 raadsels in dichtvorm)

HET MASKER VANDE WERELDT AFGETROCKEN DOOR P. ADRIANUS POIRTERS S.I. *Den 6. druck*. T'ANWERPEN. Byde Weduwe ende Erfgenaemen van Ian Cnobbaert. [1649]

Utrecht, UB, [MAG LMY 255](#)

IAN VANDER VEENS RAETSELEN, Uytgebeeldt met Sin-Rijcke UYTLEGGINGEN, Yeder Uytlegginghe is ghenombreert met de Nummer des Raedtsels. *Daer achter aen is by-gevoeght sijn Gulden ende Yseren Eeuw, als mede een Nikkers-Praetje, nopende de quade Procedures van Enghelandt*. t'AMSTERDAM, Gedrukt by Pieter la Burgh, in Compagnie met Isaak van Wesel, in de Niesel in 't Wapen van Straelsont. 1653.

Amsterdam, UB, [OTM 60-1154](#) (162 raadsels en antwoorden in dichtvorm, en een anecdotische toegift)

J. Z. BARONS KLUCHT VAN LICHTHART, EN AERS-GAT SONDER-SORGH. Op den Regel: — *Wat mijn gheschiet, Om Schuld en hanghtmen niet*. Ghespeelt op 't Schou-Tonneel van Reijnsburgh, den 25^{en}. dach van Sprockelmaent, 1653. TOT LEYDEN, Ter Boekdrukkery van Willem Christiaens vander Boxe. Anno 1653.

Den Haag, KB, [448 H 157](#)

Samuel van Huls. *Eenighe Duijtsche, Latijnsche, Engelsche ende Fransche annotatien bestaende in verscheijde leeringen, raedtsels, vragen ende antwoorden, gedenckwaerdige spreucken, oock kluchten, spreekwoorden bedriegerijen, botticheit en fijne en grove storien*.

Haags Gemeentearchief: [7000-01 Inv. nr. 2](#) (manuscript uit het midden van de 17e eeuw met transcriptie)

APPOLLOOS SNAAREN. *Gestelt Op de nieuwste en aardigste voysen, zoo als die hedendaags gezongen werden. Mitsgaders Veelderhande Lof en Verjaardichten, Snakerytjes, Quickslagen, Rondeeltjes, Raatzeltjes, en andre vermakelijckheden, zoo Frans, Duyts, als Latijn. Noyt voor desen in 't licht gezien*. EERSTE DEEL. t'AMSTERDAM, By Abraham van Lanckom, Boeckverkooper inde Nieuwe-brugh-steegh, in de Vriesse Stierman. ANNO 1664.

Leiden, UB, [1197 H 32](#) (toegeschreven aan Pieter Elsevier)

KODDIGE en Ernstige OPSCHRIFTEN, *Op Luyffens, Wagens, Glazen, Uythangborden, en andere Tafereelen. Van langerhand by een gezamelt en uytgeschreven door een liefhebber derzelve*. T'AMSTERDAM Gedrukt by JEROEN JEROENSE [= Hieronymus Sweerts]. 1682.

Amsterdam, UB, [OTM OK 62-4221](#)

De Vol-geestige WERKEN, VAN SALOMON van RUSTING *Med: Meest*: Bestaende in [...] III. QUAKSALVERS ORATIE, Op de Markt [...] t'AMSTERDAM. By JAN ten HOORN, Boekverkooper over't Oude Heeren Logiment. 1685.

Amsterdam, UB, [OTM: OK 77-137](#)

Het Vierde Deeltje Der KODDIGE en Ernstige OPSCHRIFTEN, Op Luiffens, Wagens, Glazen, &c. Zijnde HET BANQUET Van de Drie voorgaande Opdisschingen. T'AMSTERDAM By JEROEN JEROENSZ. [= Hieronymus Sweerts]. 1690.

Den Haag, KB, **KW 841 E 38**

De vrolyke Bruidlofs Gast: Bestaande in Boertige Bruidlofs Levertjes, en Vermaakelyke Minne-Digten, *Op de Natuur, van de viervoetige Dieren, Vissen, Vogelen, etc. Als ook op andere Voorwerpen*. MITSGADERS, Een Toegifte, van eenige Raadselen, Kus, Drink, en Blaas-levertjes. *Uyt Joks en Ernst berijmt*, Door J: Jonker. t'AMSTERDAM, By DANIEL VAN DEN DALEN, en ANDRIES VAN DAMME, Boekverkopers by de Beurs, 1697.

Amsterdam, UB, **OTM OK 62-5620** (38 raadsels in dichtvorm)

C'OMEDIA FAMOSA DE AMAN Y. MORDOCHAY & Nuevamente estampada corregida y Repartida por jornadas, añadida con 48. Enigmas Españolas y 25. Holandezas con otras Curiosida des degusto y passatiempo para este presente tiempo. De Purim *Por* JSHACK DE AB. COHEN DE LARA. Librero Español y Portuguez [sic] vedense en su Casa. Ala enseña de la BIBLIA HEBREA. EN LEYDE 1699.

Amsterdam, UB, **OTM ROK A-1374** (comédie gevolgd door 84 (!) Spaanse en 25 Nederlandse raadsels, waarvan 14 van Roemer Visscher, 8 uit het *Clucht boecxken*, en 1 uit het raadselboek van Mersch)

'T VERMAAKLYK LOTTOONEEL VAN HOLLAND, Zynde een Mengelmoes van ZINRYKE, KEURIGE, GEESTIGE, SNAAKSE VREMDE en WONDERLYKE, LOTERYSPREUKEN, Sédert een geruime tyd uit de Origineele Boeken en Lysten t'zaamengebragt. [...] Te LEIDEN. By HENDRIK van DAMME, Boekverkooper in de Zonneveldsteeg. 1705 [gebundeld met het] TWEEDE DEEL [...] 1707.

Den Haag, KB, **KW 32 E 35**

AMSTERDAMSCH ARGUS, Acht gevende op alle Voorkomende ZAKEN EN GEVALLEN; Ten voornaamste gericht om de wanstalligheden der menschelyke bedryven aan te wyzen, en hunne gebreken op enen vermaaklyken en luchtigen trant te hekelen. DERDE DEEL. TE AMSTERDAM, By HENDRIK VAN EYL, Boekverkoper aan den Dam, 1721.

Gent, UB, **BIB.ACC001451 v.3**

SCHETS VAN EENIGE FRAAYE *CHARACTERS* WAAR VAN DE BEZITTERS IN 1786. GEKOOZEN ZYN TOT BEWERKERS EENER GRONDWETTIGE HERSTELLING, BINNEN UTRECHT. TWEDE TIENTAL.

Den Haag, KB, **KW Pfl 21447**

kronyke van gend waer by gevoegt is twee sermoenen op de sotheyt des weerelts. den intre ende de dood der biscoppen van gend ende eenige raetsels [handschrift 1770-1787].

Gent, UB, **BIB.G.019834**

BRIEVEN VAN ABRAHAM BLANKAART, UITGEGEEVEN DOOR *E. BEKKER*, Wed. Ds. WOLFF, en *AGATHA DEKEN*. DERDE DEEL. IN *s'GRAVENHAGE*, by ISAAC VAN CLEEF, MDCCLXXXIX.

Leiden, UB, **1180 C 23**

De Vermakelijke CUPIDO OP HET YS. Schietende met zijn Pijlen een JONGE JUFFROUW. Versien met eenige MINNE-ZANGEN. Gedrukt, voor Joris Durf-niet. [17XX]

Den Haag, KB, **KW 174 K 86**

Geraadpleegde literatuur

Bismark, H. 2007. *Rätselbücher. Entstehung und Entwicklung eines frühneuzeitlichen Buchtyps im deutschsprachigen Raum*. Tübingen.

Braekman, W. L. (ed.). 1985. *Een Nederlands raadselboek uit de zestiende eeuw*. Brussel. (editie *Clucht boecxken*)

Butsch, A. F. (ed.) 1876. *Strassburger Räthselbuch. Die erste zu Strassburg ums Jahr 1505 gedruckte deutsche Räthselsammlung*. Strassburg. (= editie *Straßburger Rätselbuch* uit ca. 1510/11)

Dykstra, W., & Van der Meulen, T. G. 1856. *In doas fol alde snÿpsnaren* [Een doos vol oude bagatellen]. Franeker.

Dykstra, W. 1895. *Uit Friesland's volksleven van vroeger en later. Volksoverleveringen, volksgebruiken, volksvertellingen, volksbegrippen*. Eerste deel. Leeuwarden.

Geldof, W. 1948. Een koekoeksraadsel. *Volkskunde* 49: 185-186.

Hassell, J. W. (ed.). 1974. *Amorous Games. A critical edition of Les Adevineaux Amoureux*. Austin.

Hooijer, G. F. 2019. *"...geen beter renten"*. Een studie naar de functie van het begrip hemelrente in opschriften in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden tussen 1600 en 1800. [dissertatie VU Amsterdam]

Joos, A. 1888. *Raadsels van het Vlaamsche volk*. Gent.

Linden, R. van der. 1981. *Grootmoeders Raadselboek*. Antwerpen. (Vlaamse raadsels met historisch overzicht)

Mone, F. J. (ed.). 1838. *Räthselsammlung. Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit* 7: 371-372 (Antwerpse raadsels opgetekend door de letterkundige Constant-Philippe Serrure)

Roy, B. 1977. *Devinettes françaises du moyen âge*. Montreal.

- Suchier, W. 1910. *L'enfant sage (Das Gespräch des Kaisers Hadrian mit dem klugen kinde Epitus)*. Dresden. (traditionele schriftuurlijke raadsels en wijsheidsvragen)
- Suchier, W. 1955. *Das mittellateinische Gespräch Adrian und Epictitus nebst verwandten Texten (Joca Monachorum)*. Tübingen.
- Taylor, A. 1943. [Riddle on the letters of the alphabet as lords]. *American Notes and Queries* III: 111.
- Taylor, A. 1951. *English Riddles from Oral Tradition*. Berkeley. (met overeenkomende raadsels elders)
- Tol, J. F. J. van (ed.). 1936. *Het boek van Sidrac in de Nederlanden*. Amsterdam.
- Vloten, J. van. 1873. *Nederlandsche baker- en kinderrijmen*. Leiden. (40 rijmende raadsels)
- Wolf, J. W. (ed.). 1842. *Grootmoederken*. *Archiven voor Nederduitsche sagen, sprookjes, volksliederen, volksfeesten en volksgebruiken, kinderspelen en kinderliederen enz.* Gent.

Digitale documentatiedossiers omtrent Nederlandse raadsels

- Een nieuw raadsel-boekjen & Een nyeu cluft-boecxken*. (2018-2023: vijf edities van een raadselboekje uit de 18e eeuw met tezamen 107 raadsels, en korte presentatie van de vroegere uitgave van *Een niev clucht boecxken*)
- Bloemhofjes & tijdverdrijvers. Schriftuurlijke raadsels*. (2019-2023: schriftuurlijke raadselboekjes van 1683 tot ca. 1884)

De raadsels met hun bronnen

De facsimile en transcriptie van *Een nieuw kluchtig raadsel-boekje* is online raadpleegbaar:

[Een nieuw kluchtig raadsel-boekje](#)
Amsterdam, UB, UBM XX 98 (1774: 8)

In de onderstaande lijst met de raadsels is voorts aangegeven: de bron indien bekend; of het raadsel voorkomt in het *Straßburger Rätselbuch*, dat een belangrijke leverancier is geweest van het *Clucht boecxken*; of het raadsel bekend is in de orale traditie (EROT, ed. Taylor); overeenkomende raadsels in *Een nieuw raadsel-boekjen*; en eventuele parallellen uit de 17e, 18e eeuw en 19e eeuw.

De lijst wordt gevolgd door diverse indices: de oplossingen; de bronnen van het raadselboekje voor zover bekend; de soorten van raadsels, en een tabel van de overeenkomende raadsels met *Een nieuw raadsel-boekjen*.

Afkortingen

CB	<i>Een niev clucht boecxken</i> (nummering als in Braekman 1985)
DFMA	<i>Devinettes françaises du moyen âge</i> (nummering als in Roy 1977)
EROT	<i>English Riddles from Oral Tradition</i> (nummering als in Taylor 1951)
NKRB	<i>Een nieuw kluchtig raadsel-boekje</i>
NRB	<i>Een nieuw raadsel-boekjen</i> (nummering als in Roos 2018-2023)
SBR	<i>Straßburger Rätselbuch</i> (nummering als in Butsch 1876)

Een Nieuw Kluchtig Raadsel-Boekje

- 1 *raed.* Mijn moeder is slap en ik ben stijf,
Gelijk als Kristal is al mijn lijf;
en als den tijd komt dat ik ga verloren,
zoo werd mijn Moeder uit my geboren.

antw. Het Ys.

¶ EROT № 1007 §1.

Roemer Visscher, *Brabbeling* 1614 № 15: *Mijn Moeder is slap, en ick ben stijf, / Ghelijck als Cristal is al mijn lijf: / En soo wanneer dat ick gae verloren, / Wert mijn Moeder weder uyt my gheboren. Het Ys. NRB № 34: Raad. Mijn Moeder is slap en ik ben stijf, / als Kristal is al mijn lijf, / en als de tijd komt dat ik ga verloren; / Zo word mijn Moeder uit my geboren? Antw. Ys.*

- 2 *raed.* Veel blanker ben ik als Helena playsant,
Ik worde begeert van de vryers in dit Land:
want zy dikwils om my gaen buyten de poort,
En als ik Maegt ben worde ik van de Vryers bemint;
Maer als my de Boeren maken met kind,
soo komt 'er Hollandse vrugt af voort?

antw. Room.

¶ NKRB heeft *Hollandse vrugt* waar NRB *Maria suster* heeft en *Jonker zuster van marije*; de betekenis is onduidelijk, maar het lijkt te gaan om een lekkernij.

NRB № 35: *Raad. Veel blanker ben ik dan Helena playzant, / Ik worde begeerd van de Vryers hier te Land: / Wantze dikwils om my gaan buyten de poort; / En als ik maagd ben wierd ik van de Vrysters bemind, / maar als my de Boeren maken met kind, / Zo komt ter Maria Suster af voort? antw. Room.*

- 3 *raed.* In my is geblazen een levendigen Geest,
Levendig ben ik nogtans nooit geweest,
Ront ben ik als een omgekeerde klok,
men ziet door mynen klaren rok,
Ik ben verdryver van meenigen rou,
En word bemint van Man en Vrouw?

antw. Een Wijn of Bierglas daer men uit drinkt.

¶ Vier versregels ontbreken in zowel NBR als NKRB; in beide is *roemer* vervangen door *glas*.

Roemer Visscher, *Brabbeling* 1614 № 3: *In my is gheblasen een levendighen Gheest, / Levendich nochtans heb ick noyt gheweest, / Met knurven ben ick ghechiert by de gront, / Boven het barckhout heb ick een gladde mont, / Ront ben ick als een omgekeerde Clock, / Men siet deur en deur mijn clare rock, / Ick ben aendiender vande verdryver van rou, / Meer wort ick ghesoent dan eenighe Vrou, / Voort ben ick een lichter van de kan, / En die dit schreef was mijn ghenan. Een Roemer.*

NRB № 36: *Raad. In my is geblazen een levendigen geest, Levendig ben ik nogtans niet geweest, Rond ben ik als een omgekeerde Klok, Men ziet door en door mijn klaren Rok, Ik ben aanvoerder en verdryver van rouw, Meer word' ik gezogt dan eenig Vrouw? Antw. Een Drink-glas.*

- 4 *raed.* Het maect een mensch al levend' dood,
wanneer ons prikkelt dezen noot,
En doet ons zinnen rollen
van d'een in d'anderen gedagt,
het welke men anders niet en agt:
Segt waer van komt dit hollen?

antw. Van een kale Beurs.

¶ Het rijm suggereert mogelijk een alternatief antwoord *krollen*.

Elsevier, *Appolloos Snaaren* 1664: 125: *RAADSEL. Het maect een mensch al levend' doot / Wanneer ons prikkelt dese noot, / En doet ons sinnen rollen, / Van d'een in d'andere gedacht / Het welck men anders niet en acht / Seght waer van komt dit hollen. Van een kale beurs.*

- 5 *raed.* Daer vlogen veel gelyken,
over een Konings Ryke;
Sy zagen haer gewonnen goet,
Branden in een yzeren hoet;

antw. Een zwerm Byen, die vlogen over een brandende Waskaars.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 215: *Daar kwamen eens vier gelijken / Al uit éenen koningrijke, / Ze zagen hun gewonnen goed / Branden in 'nen koperen hoed. — De bieën.*

- 6 *raed.* Daer zijn vier-en-twintig Heeren,
 Zy kunnen de heele weerelt regeren:
 Zy eten geen Brood, of zy drinken geen Wijn,
 nu raat wat voor vier-en-twintig Heeren dat sijn?
antw. Het heele A. B. C.
 ¶ De wijzigingen in het aantal letters in het alfabet is toe te schrijven aan typografische conventies: *i* en *j*, en *u* en *v* werden voorheen typografisch niet onderscheiden; de *w* werd weergegeven als *vv*. Jonker 1697: 370 № 12 bevat al een herdichting met 24 heren. Voor Franse parallellen en moderne Duitse varianten, zie Taylor 1943. Joos biedt een alternatief antwoord.
Raedtsel-boecxken 1598: B7r: *Raedt.* Daer zijn drie en twintich groote Heeren, / die alle de Weerelt regeeren, / sy en eten gheen broodt, noch en drincken geenen wijn, / nochtans moetent groote Heeren sijn? *Antvvoort.* Die drie en twintich letteren van den A, B, C.
Aenygmata Moralia 1604: 26: Fr. Es sind drey vnd zwenzig grosse Herren die alle welt regieren, essen kein Brodt, trincken keinen wein, mu^essen gleichwols grosse Heren sein? Ant. Die dreij vnd zwenzig Buchstaben in dem A B.C. etc.
 Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 153: Vier en twintig heeren / Die het land roeren en keeren; / Zij drinken bier noch wijn... / Raadt wat heeren dat sijn. — De eg en hare tanden.
- 7 *raed.* Daer staet een boom in 't Westen,
 met twee-en-vyftig nesten,
 En yder nest heeft zijnen Naem,
 als gy het raet zoo benje bekwaem
 om met een vryster na huis te gaen?
antw. 't Jaer heeft 52 Weken.
 ¶ EROT № 1037-1038. De zeven jongen ontbreken. Er is geen woord *vest(e)* bekend in de betekenis van *tak*; misschien is het een verbastering of leesfout van het obsoleet geworden *est* of *ast*.
Raedtsel-boecxken 1598: B7r: *Raedt.* Op nieuw Jaers dach sproeter eenen boom met twaelf vesten, ende twee en vijftich nesten, elck nest had seven jonghen, en elck jongh had een sonderlinghe naem? *Antvv.* Het Jaer.
Aenygmata Moralia 1604: 26: F. Auff new Jars tag entspreust ein baum mit zwo^elff Esten, vnd zwey vnd fuⁿfftzig nester, jeder nest hat sieben jungen, vnnnd jedes vo^eglein hat sein eignen nahmen? Ant. Das gantze Jar.
 Dykstra, *Snîpsnaren* 1856: 68: Der staat 'en boom in 't westen / Met twee-enffftich nesten, / En ieder nest het seven jongen: / Raad wat namen die ontfongen. *It Jier mei de Wiken en Dagen.*
 Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 321: Tusschen 't Oosten en 't Westen / Zijn er 52 nesten; / Elke nest heeft 7 jongen / En elk jong heeft 'nen bijzonderen naam. Die 't raadt, is er toe bekwaam. — Het jaar verdeeld in twee en vijftig weken, en ieder week in zeven dagen.
- 8 *raed.* Tussen hier en Roomen,
 staen zeven hooge boomen,
 't Is geen Ipen, nog geen Essen,
 Je zult het niet raden al waerje metje zessen?
antw. De Zeven ster.
 ¶ EROT № 988 aantekeningen; NRB № 107 is in slechts één uitgave voorhanden.
 NRB № 107: Raad. Tusschen hier en Romen, / staan zeven hooge boomen, / 't Is geen Ipen nog geen Essen, / gy zult het niet raden al waert gy met u zessen; / Kunt gy het raden ik zal u een Hoentje braden, / Kunt gy het denken ik zal u een kanne Bier schenken? Antw. De Zeven-ster.
 Mone, *Räthselsammlung* 1838: 371 (opgetekend door Serrure te Antwerpen): Tusschen hier en Roomen / staen zeven hooge boomen, / 't zyn geen eiken of't zyn geen esschen, / ge zullet niet g'raejen. Al wordi gezesse. *Die sieben alten Planeten.*
 Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 8: Onder den weg van Romen / Stonden zeven boomen / 't Waaren geene eeken, 't waren geen esschen. Ge zoudt het niet raden, al waret ge uw zessen. — De zevensterre.
 Dykstra, *Frieslands volksleven* 1895: 260: Tusschen hier en Romen, / Daar staan zeven boomen / Ze benne geen eeken en geen essen, / Je zult et niet raden al ben je met je zessen. / Asje 't rade / Zal ik je 'n hoentje brade. / As je 't bedenke / Zal ik je 'n glas bier inschenke. *De Groote beer of Goudenwagen.*
- 9 *raed.* De Domine en zijn Dogter,
 De Koster en zijn Wijf,
 Kwamen door een Boomgaard gaan,
 Zy vonde een boom met 4 appelen staen,
 ieder plokte 'er een, en daer bleeft 'er evenwel een aen staen.
antw. Den Domine sijn Dogter was des Kosters Wijf.

¶ Verwantschapsraadsel: het raadsel suggereert vier personen maar de dochter van de dominee vervult een dubbelrol; moderne katholieke varianten spreken van de zuster of de meid van de pastoor. Vergelijk ook het raadsel met de twee vaders en twee zonen, waarbij het gaat om een grootvader, vader en zoon (CB № 148).

Dykstra, *Snĳpsnaren* 1856: 69: Domeny en sĳn dochter / En master en sĳn wiif, / Dy gingen ris ūt to kuyerjen; / Do kamen se by in parrebeam, / Dĳr hingen fiouer parren oan; / En elk fen hiar krige ien, / En do blauw er yet ek ien oan. *Domeny sĳn Dochter wier Master sĳn Wiif*.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 454: De pastoor en zijne meid, de koster en zijne zuster gingen samen eens wandelen. Onderwege kwamen zij aan 'nen boom waar vier appelkens op stonden. Elk trok een af en er bleef nog een staan. — Des pastoors meid was des kosters zuster.

- 10 *raed*. Ik weet een plank,
Van Godes dank,
het is geen Eyken nog geen Esse,
Gy zult het niet raden al waarje met u zessen:
het is geen Eyken nog geen Vuuren,
Gy zult het niet raden in zeven uren:
Kunt gy het raden,
ik zal u een Hoentje braden,
kunt gy het denken,
ik zal u een kan Wijn schenken?

antw. Het Ys.

¶ Vergelijk het spreekwoord: *Opt ijs is niet guet gaen, want het en heft ghien balckens* (*Gemeene Duytsche Spreekwoorden* 1550: A7r) met de beeldspraak van het ijs als onzekere brug. Een alternatieve oplossing is: ijsschots. De formule van de toegezegde beloning is in NRB toegevoegd aan een ander raadsel (№ 107).

Dykstra, *Snĳpsnaren* 1856: 71: Ik weet 'en plank / Van Godes dank; / Et is geen iper en geen esk: / Je sou 't niet rade, al waar je ses. *It iis*.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 20: Een planke / Van Godes danke; / Het en is noch hout noch eeke, / Noch eeke noch hout. / Als gij het kunt raden, / Geef ik u een ton met goud. — Het ijs.

- 11 *raed*. Ik weet een dingje,
het eet niet, het drinkt niet,
het kakt niet, het stinkt niet:
Wilje hebben dat het eet, dat het drinkt,
dat het kakt, dat het stinkt,
Het zal eten, het zal drinken,
het zal kakken, het zal stinken?

antw. Een Ey.

¶ Zie EROT № 1237-1238 voor vergelijkbare raadsels over het kuiken dat uit een ei komt.

Samuel van Huls: 'k weet een dingetje, 't eet niet, het drinkt niet, het kakt niet, het stinkt niet, maer wil je, dat het eet, dat het drinkt, dat het kakt, dat het stinkt, het sal eeten, het sal drinken, 't sal kacken, 't sal stinken. Een eij.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 193: 't En eet niet, / 't En drinkt niet, / 't En stinkt niet; / Maar wacht 'nen keer een beetje, / 'tZal wel eten, / 'tZal wel drinken, / 't Zal wel stinken. — Het ei.

DFMA № 170: Il ne oyt ne ne voit, / Ne mangue ne ne boit; / Mais qui le mettroit en exploit, / Il orroit, verroit, / Beuveroit et mengeroit, / Et en chantant / Resveilleroit le dormant. / — C'est dit pour ung oeuf, lequel, se on le mettoit couvrir, il en partiroit ung coq, qui fait tout ce que dit est dessus.

- 12 *raed*. Daer zat een Juffrouw op den Boom, met *Dat* Hontje *Dat* zy streelede, met kwam daer een Heer voor by, Juffrouw hoe is *Dat* Hontjes naem? *Dat* Hontjes naem is my vergeten, ik heb het u viermaal gezeyt, en zult het nog niet weten?

antw. 't Hontje hiete *Dat*.

¶ Een schertsvraag die vraagt naar een verschillende keren herhaald woord.

Wolff & Deken, *Brieven Abraham Blankaart III* 1789: 361: ... het raadzeltje onzer jeugd, naamlyk: "Ik heb *jou* dit al driemaal gezegd en nog zult gy *dit* niet weeten;" en dan kwam het op het vodzige woordje *dit* uit; daar stond men dan met een grooten neus, en hy die het raadzeltje opgaf, dagt dat hy al een heele bol in het verstand was ...

Dykstra, *Snĳpsnaren* 1856: 65: Ik kwam over land, / Ik kwam over sand, / Doe kwam my een klein hondsje tegen, / Ik vroeg hem hoe syn naam was: / Syn naam was hem vergeten. / Ik heb het u wel driemaal gesegd, En nog sult gy 't niet weten. *KWAM hiet er*.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 501: Daar was een juffrouw Van de Velde, / 't Was met heur hondeken dat zij speelde. / Daar kwamen drij preekheeren aan; / Zij vroegen naar 't hondeken zijnen naam; / 's Hondekens naam was mij vergeten. / Ik heb hem drij keeren genoemd / En ge zult hem nog niet weten. — *Was* hiet de hond.

- 13 *raed.* Groen zijn de muuren,
Wit zijn de gebuuren,
Zwart zijn de Pitten,
die Somers inde Boomen zitten?

antw. Een Appel in de korlen.

¶ EROT № 913. Misschien is het antwoord eigenlijk *De korlen in een Appel*.

Wolf, *Grootmoederken* 1842: 219 № 1: Groen zyn de muren, / Wit zijn de geburen, / Zwart zyn de papen, / Die in de kapellekens slapen [zonder oplossing]

Dykstra, *Snîpsnaren* 1856: 63: Groen syn de muuren, / Wit syn de buuren, / En swart syn de papen, / Die alle nachten in 't klooster slapen. *In Apel*.

Van Vloten, *Baker- en Kinderrijmen* 1873: 154 № 1: Groen zijn de muren, / Wit zijn de geburen, / Zwart zijn de papen, / Die in de kapellekens slapen [zonder oplossing]

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 252: Groene muren, / Witte geburen, / Zwarte papen / Die 's nachts in 't kapelleken slapen. — De appel.

- 14 *raed.* Ik weet een dingje, 't heeft een hoofje als een Bikkertje, 't heeft beenen als een Oyeveaar?

antw. Een Tang.

¶ EROT № 79-80. Vergelijk de beeldende omschrijving in een politiek pamflet: *Een Jongje, met een hoofje als een Knikkerktje, en een Lyfje als een Bikkeltje, en twee Beene as een Ojeveaar (Schets van eenige fraaye characters* II 1786: 2 № 12).

Dykstra, *Snîpsnaren* 1856: 65: Litse menikket / Het in kop as in knikkert, / Bienen as in oayefaer: / Raad wat ding as dat waar! *In Tange*.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 111: Een kopje als een knikkertje, / Een lijfje als een bikkeltje / En pooten als een ooievaar. — De tang.

- 15 *raed.* Vijf hartjes,
vijf startjes,
een prik in 't gat,
Raet wat is dat?

antw. Een Mispel.

¶ EROT № 990. De mispel behoort tot de roosachtigen, met vijf bloem- en kelkbladeren. De kelk blijft als uitsteekselteje aan de vrucht zitten. Mispels zijn eetbaar als ze overrijp zijn. In het Engels werd de mispel vanwege de kleur en vorm ook wel *openarse* genoemd.

Van Vloten, *Baker- en Kinderrijmen* 1873: 155 № 2: Vijf harten, vijf starten, / En een prik in 't gat; / Râ, râ, wat is dat? [zonder oplossing]

Baron, *Klucht van Lichthart, en Aers-gat Sonder-sorgh* 1653: 6: Vijff-Hartjes,, Vijff-startjes, / En een tap in 't Gat,, / Raet wat is dat? [zonder oplossing]

- 16 *raet.* Een Jager ging ter Jagt met tien gezwinde honden,
en niemant heeft gehoord dat zy ooit blaffen konden:
Sy hadden alle tien voor 't hoofd een platten hooren;
niet door de kunst gemaekt, maar zijnder mee gebooren:
al wat de Jager vond dat heeft hy dood geslagen,
En 't geen hy niet en vond heeft hy weer mee gedragen?

antw. Een luyze-vanger.

¶ EROT № 460; de honden zijn de tien vingers die luizen vangen: de buit (namelijk de luizen) wordt doodgedrukt en weggeworpen, en wat niet wordt gevangen aan luizen wordt noodzakelijkerwijs weer meegedragen op het lichaam.

Dykstra, *Snîpsnaren* 1856: 67: Der ging 'en jager op 'e jagt / Met tien geswinde honden; / Elk had een wit plat hoorn foor, / Dat sy niet blaffe konden. / Al wat de jager fong, / dat heeft hy dood geslagen; / En wat hij niet en fong, / Dat heeft hij meê gedragen. *Lusen fangen mei de fingers*.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 318: Een jager ging ter jacht met tien van zijn honden, / Niemand heeft ooit gehoord dat zij niet blaffen konden, / Zij hadden op hun kop elk een scherpen hoorn, / Niet door de kunst gemaekt, maar zijn daarmee geboren. / Al wat de jager vond heeft hij dood geslagen. / En al wat hij niet kreeg, heeft hij meegedragen. — Iemand die met zijn tien vingers zijne luizen vangt en doodt.

- 17 *raed.* 't Is in de Vrouw en niet in de Man,
't is in 't Bier en niet in de kan,
't Is in 't Varken en niet in 't Spek,
gy zult het niet raden al waerje gek?

antw. De Letter R.

Poirters, *Masker* 1649: 257: 'T is in de vrouw, 't en is in de man niet,^[SEP] 'T is in Peeter, 't en is in Ian niet,^[SEP] 'T is in Claar, 't en is in Ann' niet,^[SEP] 'T is in den Voor-naem, 't en is in de Van niet, / 'Tis in 't bier, 't en is in de kan niet. / 'Tis in 't koren, 't en is in de wan niet, / 'Tis in de struyf, 't en is in de pan niet. [zonder oplossing]

Gent, UB, *Kronijke van Gend* 1770-1787: 74v (handschrift): achste raetsel. / 't is in de vrouw 't en is in den man niet, / 't is in pieter, 't is in ian niet, / 't is in claer, 't en is in ann' niet,^[SEP] 't is in de voerman, 't en is in de van niet, / 't is in 't bier, 't en is in de kan niet. / 't is in 't koren, 't en is in de wan niet, / 't is in de struyf, 't en is in de pan niet. / uytlegginghe. / dat is de r, die van d'een seyde, in de woorden gevonden wort, en in de andere seyde niet.

Van Vloten, *Baker- en Kinderrijmen* 1873: 161 № 39: 't Is in de vrouw en niet in de man, / 't is in de kroes en niet in de kan, / 't Is in 't varken en niet in 't spek, / Je zult het niet raden, al dacht je je gek. [zonder oplossing]

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 513: 't Is in de vrouw en niet in de man, / 't Is in 't bier en niet in de kan, / 't Is in 't koren en niet in de wan, / 't Is in Karel en niet in Jan. / Zegt mij wie dat raden kan. — De letter r. Variant: 't Is in Pier, maar niet in Jan, / 't Is in 't bier, maar niet in de kan, / 't Is in 't verken, maar niet in 't spek... / Gij zult het niet rasden, al wierdet gij gek. — De letter r.

18. *raed.* Half ben ik van een morsig Varken genomen,
d' Ander helft is uit het wilt wout gekomen,
Met pek ben ik in het gat gesteken:
Daer ik ben en zal geen pluimstryken gebreken,
Die reijn puntig zijn houden my in eeren,
Die onnutte slomphozen doen ik puntigheid leeren?

antw. De Kleerborstel.

¶ In NKRb zijn de laatste twee regels gewijzigd en is *Pieter Puntig* vervangen door *slomphozen*.

Roemer Visscher, *Brabbeling* 1614 № 7: Half ben ick van een morsich Vercken ghenomen, / D'ander helft is uyt het wilde Wout ghecomen, / Met heet peck ben ick int gat ghesteken, / Daer ick ben, en sal gheen pluymstrycker ghebreken, / Die niet slordich en is hout mijn in zijn ghemack, / Maer Pieter puntich draecht my in zijn sack. *Een Cleerschuyver*.

NRB № 37: Raad. Half ben ik van een morssig verken genomen; / D'ander helft is uyt het wilde woud gekomen, / Met heete pik ben ik in 't gat gesteken: / Daar ik ben zal geen Pluym-stryker gebreken, / Die niet morssig en is houd my in zijn gemak, / Maar Pieter-puntig draagt my in zijn Dies-zak? *Antw.* Een Kleer-beessem;

- 19 *raed.* Dik zijn mijn banden, en gatig is mijn dak,
mijn herte is vuur, mijn mage is gemaakt met een draey,
En is in een oven gebakken van gekneden kley;
Meest ben ik een ondersaet van dat elk begeert,
Daer dat lustig Troyen is om gedistruuert?

antw. Een Stove.

¶ De eerste versregel ontbreekt in zowel NBR als NKRb. De zinsnede over de van klei gebakken test is vaak verstoethaspeld.

Roemer Visscher, *Brabbeling* 1614 № 6: Van binnen hol ben ick, een viercant ghemack, / Dicht zijn mijn wanten, en gatisch mijn dack, / Mijn hert is vyer, mijn maech met een drey, / Is in een Oven ghebacken van ghekneden cley, / Meest ben ick ondersaet van dat elck Man begheert, / Daer de lustighe Troya om is ghedestruuert. *Een Stoof*.

Sweerts, *Koddige opschriften* IV 1690: 125: *Een Raadsel, dat tot een Stovemaker stont geschreven:* / Van binnen ben ik hol, en heb een vierkant gemak, / Dicht zijn mijn wanden maar een gat is in mijn dak, / Mijn hert is vuur, mijn maag met een draai / Is in een oven gebakken van gekneede klaai, / Meest ben ik onderzaat, van dat elk man bemint en begeert, / Daar het vermaarde Troyen om is gedistruuert. *Een Stoof*.

NRB № 38: Raad. Digt zijn mijn Mueren, vol van gaten mijn Dak; / Mijn herte is vuur, mijn mage niet dray, / Is in een Oven gebakken van gekneden Klay: / Meest ben ik Onderzaat van dat elk begeert, / Daar het lustige Trojen om is gedistruuert? *Antw.* Een Test in de Stoof.

Dykstra, *Snijpsnaren* 1856: 67: In houten húske mei 'n stienen floerke. / Dou scoest it net riede al wierst in hoerke. *In Stove*.

- 20 *raed.* Ik sta hooger dan een huijs,
Ik ben kleijnder dan een muijs,
Ik ben zoo groen als gras,
en ik ben witter als vlas.
antw. Een Okkernoote die op een Boom staet.
¶ EROT № 1269-1275; SRB № 153. De variant bij Samuel Huls lijkt een contaminatie met CB.
Enigmas Holandezas 1699: 71 № 5: Ick stae hooger dan een huys / en ick ben kleynder dan een muys / en ick ben so groen als gras / en ick ben witter als Vlas — een ockernote op een boom, la nuez en el arbol
Vermaaklyk lottooneel 1705: 69 № 549: Hooger als een Huis, / Kleiner als een Muis. / Groener als Gras; / Witter als vlas: / Zo je het vat! / Raa, wat is dat? [zonder oplossing]
Samuel van Huls: 't Staet soo hooch als een huys, / 't Is so groot als een muys, / So groen als een gras / ^{veel}veel witter als asch, / ^{so}So bruijn als een dor blad / Raed wat ding is dat? *Ockernoot aen boom* / Ra CB № 85: Raet. Het staet bouen thuys, theeft die groote van een muys, het is wit als sneeu, ende bruyn als een dorre clauerblat, ooc groen als gras segt goet gesel, wat is dat. Ant. Een noot op eenen boom.
NRB № 16: Raad Het staat boven 't huys, / 't heeft de grote van een muys, / het is groen als gras, wit als sneeuw, en bruin als een dorre eyken blad, / Seg Gezellen wat dink is dat? Antw. Een Oocker Noot aan den boom.
Dykstra, *Snîpsnaren* 1856: 71: Heger as in hûs, / Lîtser as in mûs, / En in dingkje op 'e kop. *In Îkel oan 'e beam*.
Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 255: Hooger als een huis, / Kleiner als eene muis, / Zwarter als een pot... / Ge zoudt het niet raden, al wierdet gij zot. — De kers of de kriek.
- 21 *raed.* Mijn herte is hert, mijn vleesch is ros,
Coralin is mijn vel, als de lippen van u lief,
En hy die my steelt en is geen dief?
antw. Een Kriek.
¶ EROT № 579. De eerste versregel ontbreekt in zowel NBR als NKRB; in sommige boekjes is het raadsel verstoethaspeld: het gaat om een *kers* met pit, niet om een *kaars* of *keers* met een lont.
Roemer Visscher, *Brabbeling* 1614 № 11: *Mijn bloet is soo smakelijck als Rijnse mos, / Mijn hert is hert, mijn vleys is ros, / Coralijcker is mijn vel dan de lippen van u Lief, / En hy die mijn steelt die en is gheen dief. Een Kerse.*
NRB № 41: Raad. Mijn hert is heet, mijn vlees is ros; / Caroliger is mijn Vel dan de lippen van mijn lief, / En hy die my steelt is geen dief? Antw. Een kaersse.
- 22 *raed.* Mijn hoofd is dikker dan mijn lyf,
Men heeft my lief al ben ik stijf,
Mijn lijf is glat, mijn steert steekt door de kleeren,
Dies mogen my de Vrouwen kwalijk ontbeeren?
antw. Een Spelle.
¶ EROT № 1 (speld) en № 203 (naald); seksuele connotaties van raadsels worden bewust niet behandeld in EROT.
NRB № 42: Raad. Mijn hoofd is dikker als mijn lijf, / Men heeft my lief als ik ben stijf; / Mijn lijf is glad, mijn steert steekt door de kleeren: / Dies mogen my de vrouwen qualijk ontbeeren? / antw. Een Spelle.
Samuel van Huls: Mijn hoofd is dicker als myn lyf / Men heeft me lief als ik ben styf / Mijn lyf is glat k steek met myn steert / 'k Ben bij't vrouwolk in groter weerd. *Ra. / spel.*
- 23 *raed.* By dage ben ik meest hol en zagt,
De meest verdrukkinge lijden ik by nagt;
Twee Geliefjens ploegen op my om vrugt;
st. Lucinis gezelschap houd my in groote waerde;
Mijn vel is van 't meest lijdende gewas op aarde,
Mijn ingewant heeft vlees gedragen bij de lugt?
antw. Een Bedde.
¶ EROT № 679: *Mijn vel is van't meest lijdende gewas der aarden* verwijst naar het bekende vlas-raadsel dat tot thema heeft de bewerkingen die het vlas moet ondergaan (lijden) voor dat het linnen is (Mersch, *Raedsel-boeck* 1595 № 111); *Mijn ingewant heeft vleys ghedraghen by de lucht* verwijst naar de veren of het dons in het dekbed; St. Lucinis is een fantasienaam.

Roemer Visscher, *Brabbeling* 1614 № 2: By daech ben ick meest bol en sacht, / De meeste verdruckingh lijd ick by nacht, / Twee goe lieven ploeghen op my om vrucht, / Sinte Luyerijs geselschap hout my in grooter waerden, / Mijn vel is vant meest lydende ghewas der aerden, / Mijn inghewant heeft vleys ghedraghen by de lucht. *Een bedde.*

NRB № 43: Raad. By dag ben ik meest bol en zagt, / De meeste verdruckinge lijd ik by nagt, / Twee gelieven ploegen op my een vreugt / S. Luyaards gezelschap houd my in groter waerden, / Mijn vel is van 't meest lydende gewas ter aerden; / Mijn ingewand heeft vleesch gedragen bij de lucht? Antw. Een Bedde.

- 24 *raed.* Diklijvig, zonder hoofd, onder scherp,
Word ik dagelijks gegeesselt met een lerp,
Gelijk een Ezel in luijgheid verstijft,
Ga ik niet voort 't en zy dat men my al voort drijft?

antw. Eenen Tol.

¶ Van der Veen 1653 № 45 bevat een raadselgedicht over de tol met eveneens een luie ezal.

NRB № 44: Raad. Dik-lyvig, zonder hoofd, onder scherp; Ik worde dagelijks gegeesselt met een Zweep, Gelijk een Ezel in luijgheid verstijft: Ga ik niet voort, ten zy dat men my voort drijft; Antw. Een Tol.

- 25 *raed.* Ik heb een kleijn hoofd, dik lijf en een been:
By de onnoozelen ben ik heel gemeen,
Ik legge altoos, want ik en kan niet gaen:
Maer als ze my wegwerpen zoo ga ik staen?

antw. Een Worp Tol.

NRB № 45: Raad. Ik heb een klein hoofd, dik lijf ende een been, By den onnoozelen ben ik veel gemeen: Ik ligge altoos, want ik kan niet gaan; Maar als men my weg werpt zo ga ik staan? Antw. Een Werp-Tol.

- 26 *raed.* Het leijt agter een haeg,
't En heeft krop nog kraeg,
Vleesch nog vel,
nogtans ontvliege hem den aassem wel?

antw. Een St....

Samuel van Huls: 't Leijd achter de haeg / 't Heeft krop noch kraeg / Noch vleesch, noch vel / Nochtans ontvliegt sijn azem wel. *Ra. Stront*

NRB № 46: Raad. Het leid agter den Haag, / 't Heeft Kop nog Kraag, / Vleesch nog Vel, / Nogtans ontvliegt zijn aassem wel? Antw. Gegeten Brood.

- 27 *raed.* Welk zijn de drie onbeschaemste in de weereld?

antw. Een stout Bedelaer, en rijk Leugenaer, en een out Hoere-jager.

¶ Dit raadsel komt uit de specifieke redactie van SBR waaruit CB heeft geput (Bismark 2007: 504 № 9). Schriftuurlijk raadsel naar Jezus Sirac (Ecclesiasticus) 25: 3-4.

CB № 1: Raet. Wat dat schandelijkste sy in de werelt? Ant. Een stout bedelaar, een rijk Leugenaer, ende een oud hoeriagher.

NRB № 48: Raad Welk zijn de schandelijkste in de Wereld? Antw. Een stout Bedelaar, een rijk Leugenaar, en een oud Hoere-jager;

- 28 *raed.* Welk is 't beste en argste dat men vint?

antw. De tonge; want daer doet men goed en kwaet mede.

¶ *Boek van Sidrac* № 77 (ed. Tol 1936).

CB № 12: Raet. Welc is dat beste ende dat archste datmen vint. Ant. Die tonge, want metter tonge mach een mensche winnen lof, eere ende vrientscap. Ende ouermits de tonge mach ooc een mensche comen in schade oft in schande ende verdriet, ooc quetsinge des lichaems ende der sielen.

NRB № 49: Raad. Welk is dat beste ende dat ergste dat men vind? Antw. De Tonge, want met de tonge mag een mensche winnen lof, eer en vriendschap: ende overmits de tonge mag ook een mensche komen in schande ende schade, en verdriet ende quetsinge des lichaams en der zielen.

- 29 *raed.* Welk is 't best ende onbezorgelijkste water om over te gaen?

antw. Den Dauw.

¶ SBR № 51; EROT № 1103.

CB № 42: Raet. Welc is t'breestste ende onzorhlijkste water om daer ouer te gaen. Ant. Den dauwe.

NRB № 54: Raad. Welk is het breedste, ende onzorgelijkste Water over te gaan? antw. Den Douw.

- 30 *raed.* Is een Huijs eer af te breken, of te timmeren?
antw. Het is eer te timmeren; want men kan 't niet afbreken t'enzy 't eerst getimmert is.
 ¶ Dit raadsel komt alleen voor in de specifieke redactie van SBR waaruit CB heeft geput (Bismark 2007: 509 № 26).
 CB № 51: Raet. Is een huys eer af te breken dan te timmeren. Ant. Het is eer te timmeren, want men cans niet eer breken ten sy eerst ghetimmert.
 NRB № 57: Raad. Is een huys eer af te breken of te timmeren? Antw. Het is eer te timmeren, want men kan niet afbreken, ten zy eerst getimmert is.
- 31 *raed.* Zoo twee goede vriden dertig mylen van een woonde, en zouden in twee of drie uren beijde haer handen in een water wasschen, en dezelve aen een materie droogen hoe zoude dat geschiede?
antw. Des 's morgens in den dauw te wassche, ende in den wint te droogen.
 ¶ SBR № 55; EROT № 1728-1737. De mislezing in CB is verbeterd in NKRB en NRB.
 CB № 55: Raet. of ghy eenendertich mylen van een goet vrient woonde of meer, ende souden in twee of dry uren beyde haer handen in een water wasschen, ende die selue aen een materie droogen, hoe soude dat geschien. ant.^[SEP]des morgens in den dauwe te wasschen, ende aenden wint te droogen.
 NRB № 58: Raad. Zo twee goede vrienden dertig mijlen van een wonen, ende zouden in twee of drie uren beide haar handen uit een Water wassen, ende de zelve aan een materie drogen, hoe zoude dat geschieden? Antw. 's Morgens in den Dou te wasschen ende aan den wind drogen.
- 32 *raed.* Die 't maect en behoeft het niet,
 die 't koopt en begeert het niet,
 en die 't gebruijkt en weet het niet.
antw. Een Dood-kiste.
 ¶ SBR № 228; EROT № 1728-1737.
 CB № 119: Raet. Diet maect die en behoeues niet die coopt, en wils niet diet ghebruyckt en wetes niet. Ant. Een doot kiste.
 NRB № 69: Raad. Die het maakt behoebet niet, die het koopt begeert het niet, die het gebruykt en weet het niet. Antw. Een Doodkist.
 Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 73: Die het maakt, begeert het niet; / Die het koopt, gebruikt het niet; / Die het gebruikt, weet het niet. — De doodkist.
- 33 *raed.* Welk zijn de langste dagen in 't jaer.
antw. Die de kortste nagten hebben.
 ¶ SBR № 248.
 CB № 124: Raet. Welc die lancxste dagen int Jaer zijn. Ant. De [*lees*: Die de] cortste nachten hebben.
 NRB № 71: Raad. Welk de langste dagen in 't Jaer zijn? Antw. Die de kortste nachten hebben.
Samuel van Huls: Het is de langhste dach, die de kortste nacht heeft.
- 34 *raed.* Daer is een boom met 12 Takken, Ende elken Tak heeft vier Nesten, En in elke nest zijn zeven Jongen, Ende elk heeft zijnen naem bijzonder?
antw. Het Jaer heeft twaelf maenden, de maent heeft vier weken, de weke heeft zeven dagen en elken dag heeft zijnen naem.
 ¶ SBR № 255; EROT № 1037-1038; *drie takken* is een corruptie in NRB.
 CB № 125: Raet. Eenen boom heeft xij. tacken ende elcken tac heeft vier nesten ende in elcken nest zijn seuen iongen, ende elc heeft zijnen naem bysonder. Ant. Dat iaer heeft twelf maenden, die maent heeft^[SEP]vier weken, die elcke heeft seuen dagen, ende elc heeft zijnen naem.
 NRB № 72: Raad. Een Boom met drie takken, en elken tak heeft vier Nesten, ende in elken Nest zijn zeven jongen, en elken jong heeft zijn naam byzonder? Antw. Het jaar heeft twaalf maenden, de maand heeft vier weken, de weke heeft zeven dagen, elken dag heeft zynen naam.
- 35 *raed.* Welk zijn de vrolykste vrouwen?
antw. Die kinderen zuigen, want die zingen dikwils als andere lieden slapen: daerom zeijt men: wie een zuigend Kind heeft, die heeft een zingende Vrouw.
 ¶ SBR № 269.
 CB № 134: Raet. welc de vrolijcste vrouwen zijn. An. Die kinderen suygen, want sy singen dicwils als ander lieden slapen, want men gemeynelijc^[SEP]spreect: die een suygende kint heeft die heeft een zingende vrouwe.
 NRB № 74: Raad. Welk zijn de vrolijkste Vrouwen? Antw. Die zuygende kinderen hebben, want sy zingen dikwils als andere lieden slapen, want men gemeynlijk seydt: die een jong kind heeft die heeft een zingende Vrouwe.
Samuel van Huls: Die krijtende kinderen hebben, hebben de vrolyxte vrouwen.

- 36 *raed.* Wie was den sterksten Worstelaer die men vond?
antw. Jacob den Patriarch, die met den Engel worstelde.
 ¶ Suchier 1910: 401.
 CB № 347: Raet. Wie wasser die sterckste worstelaer diemen vant. Antwoort. Dat was Jacob die Patriarch die metten Enghel worstelde.
 NRB № 87: Raad. Wie was de sterkste Worstelaer die men vandt? Antw. Den Patriarch Jacob, die met den Engel worstelde.
- 37 *raed.* Wie Was 'er eer geboren dan zijn Vader ofte moeder?
antw. Adams Kinderen.
 ¶ SBR № 276; een raadsel uit de kloostertraditie (Suchier 1955: 134).
 CB № 139: Raet. Wie wasser geboren eer dan zijn Vader ende Moeder ant. Adams kinderen.
 NRB № 75: Raad. Wie wasser eer geboren dan zijn Vader of Moeder. antw. Adams Kinderen.
- 38 *raed.* Is den baert eer geweest of den man?
antw. Den Baert is eer geweest, want de Geyte, ende alle Dieren zijn voor de menschen geschapen.
 ¶ SBR № 289; een raadsel uit de kloostertraditie (Suchier 1955: 135).
 CB № 142: Raet. oft den baert eer is gheweest oft de man. antwoort. Den baert is eerst geweest, want de geyten ende ander dieren zijn voor de menschen geschapen geweest.
 NRB № 77: Raad. Of den baard eer geweest heeft ofte de Man? Antw. Den baard, want de Geiten ende andere Dieren zijn voor de menschen geweest.
- 39 *raed.* Wat is scharper dan een schaer?
antw. De tonge van een Vrouwe, wanneer zy gram is.
 ¶ Suchier 1910: 402.
 CB № 352: Raet. Wat is scherper dan een schaers. Antwoort. Die tonge van een vrou die gram is.
 NRB № 89: Raad. Wat is scherper dan een Mes? Antw. De Tonge van een Vrouwe die gram is.
- 40 *raed.* Wat is heeter dan 't Vier?
antw. 's Menschen herte, wanneer hy gram is.
 ¶ Suchier 1910: 402.
 CB № 353: Raet. Wat is heeter dan vier. Antwoort. Dat herte vanden mensche, wanneert met gramschap ontsteken is.
 NRB № 90: Raad. Wat is heeter als Vuur? Antw. Het herte van een toornig of gram mensche.
- 41 *raed.* Een Boer kwam gaen beneden den Boom, en zag zekeren Mossen op den Boom, en zey goeden dag hondert Mossen: Een van de Mossen antwoorde den Boer, en zeijde: waren wy met ons eens zoo veel, en dan vierde part zoo veel, en gy Boer een Mos by ons zijnde, waren wy met ons honderde. Vrage hoeveel Mossen dat daer op den Boom waren?
antw. Is voor den uitvinder.
 ¶ Rekenraadsel; het antwoord is 44. Het Franse rekenraadsel zet er een tandje bij.
Adevineaux amoureux 1479 (ed. Hassell 1974: 258 № 220): Demande. / Compaignons estoient assis au disner il suruint aucun qui leur dist. Dieux garde ceste compaignie et fussiez vn cent. Lun des compaignons respondy. Nous ne sommes pas cent. Mais se nous estions aincoires autant que nous sommes, et la moitie dautant, et le quart dautant et toy avec lors serions nous vn cent tout apoint. Assauoir quans ilz estoient assis au disner / Response. / Ilz estoient eulx .xxxvi.
- 42 *raed.* Een goede akker wel bezaeyt,
 meenige die daar voorby gaet,
 En weet niet wat daer gezaeyt staet?
antw. Een geschreven Brief.
 ¶ SBR № 329; EROT № 1063.
 CB № 52: Raet. Eenen goeden acker wel gesaeyt, die menige daer voorby gaet, en weet niet wat daer gesaeyt staet. An. Eenen geschreuen brief.
 NRB № 11: Raad. Een goeden akker wel bezaeid, meenige die daar voorby gaat, en weet niet wat daar gezaeid staat? Antw. Een geschreven Brief.
- 43 *raed.* In de winter uijt, in de zomer aen, mijn kind zuijgt een ander, aen mijne zang werd ik bekent, raet wie ik ben?
antw. Een Koekoek.
 ¶ SRB № 103. *suycht* 'zuigen' is een vertaalfout van *zeucht* (van *ziehen* 'trekken, opvoeden'). Geldof 1948 vermoedt op grond van het raadsel over de koekoek bij Van der Veen en Mersch dat er een volksgeloof bestond dat de koekoek overwinterde onder zijn verenkleed.

CB № 63: Raet. In den winter wt, in den somer aen, mijn kint suycht een ander, aen mijnen sanc worde ic bekennt, raet wie ic ben. Een koeckoek.

NRB № 12: Raad. In de Winter uit, in de Zomer aan, mijn Kind zuigt een ander, aan mijnen zang word' ik bekennt, raad wie ik ben? antw. Een Koekoek.

- 44 *raed.* Daer vloog een vogel vederloos,
Op eenen boom bladerloos,
doe kwam de vrouw mondeloos,
en at den Vogel vederloos?

antw. De Sneeuw viel op eene boom zonder bladeren, en de Zonne verteerde hem.

¶ SBR № 137; EROT № 367-369.

CB № 77: Raet. Het vlooch een voghel verloos, op eenen boom bladerloos, daer quam die vrou mondeloos, ende adt den vogel verloos. Ant. Die sneeu viel op eenen boom sonder bladeren ende dien vertrede [*lees*: verterde of verteerde] de Sonne.

NRB № 15: Raad Daar vloog een vogel vederloos / Op eenen boom bladerloos, / Doe quam de vrouw mondeloos, / En at den vogel vederloos? Antw. De Sonne [*lees*: Sneeuw] viel op eenen boom sonder bladeren, ende de Sonne verteerde hem.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 293: Vogel Vleerloos / Valt op boomken Blaarloos, / Maar juffrouw Mondeloos / Jaagt vogel Vleerloos / Van boomken Blaarloos. — De sneeuw die op den boom komt en er door de zonne afvalt en smelt.

- 45 *raed.* Het heeft vlees nog bloet,
Het draegt vlees ende bloet,
ende gaet een weg die niemant bespooren kan?

antw. Een Schip in het water.

¶ SBR № 166; EROT № 828, 227.

CB № 94: Raet. Het en heeft vleesch noch bloet, het draecht vlees ende bloet, ende gaet eenen wech die niemant sporen en mach. Ant. Een schip op 't water.

NRB № 17: Raad Het heeft vleesch nog bloed, het draagt vleesch ende bloed, ende gaat een weg die niemand sporen kon. Antw. Een Schip op 't water.

Joos, *Raadsels Vlaamsche volk* 1888 № 150: Er gaat iets langs het land, / 't Maakt spoor en 't laat geen spoor, / 't Draagt bloed en 't en heeft geen bloed. — Het schip.

- 46 *raed.* Wat heeft den Mensche meest van doen,
ende nogtans niet en begeert tot den avond ofte noen,
Maer beklaget eerst in 't leste fatsoen?

antw. Een geruste conscientie en deugdelyk leven.

¶ NRB en NKRB hebben een verschillend rijmwoord in de derde regel.

NRB № 18: Raad. Wat heeft een mensche meest van doen, Ende nogtans niet en begeert by avond ofte noen, Maar beklaget eerst in 't leste Zayzoen. Antw. Een geruste conscientie en deugdelijk leven.

- 47 *raed.* Wie is de voorzigtigste onder alle Creaturen,
die men vroeg en laet om de kost ziet laburen,
Nogtans niet geleert wort door Schrifturen.

antw. De Mier.

NRB № 21: Raad. Wie is de voorzigtigste onder alle Creaturen, die men vroeg en laet om de kost ziet laburen, Nogtans niet geleert word door Schrifturen? Antw. De Miere.

- 48 *raed.* Wat schenkt een Ridder over Rhijn,
De alderliefste Vrouwen zijn,
Goede Wijn zonder vat of glas, Raet waer dat in was.

antw. Hy schonk haer een Drujve daer zy den Wijn in hadde:

¶ SBR № 138.

CB № 279: Raet. Het schickte eenen Ridder ouer rijn, der alder liefste vrouwen zijn, goeden wijn sonder vat oft gelas, raet waar in den wijn was. Ant. Hy schickte haer een druyue daer sy den wijn in hadde.

NRB № 25: Raad. Het schenkte een Ridder over Rhijn, de alderliefste Vrouwe zijn, goeden Wijn zonder vat of glas; raad waar in dat was? antw. Hy schonk haar een Druyve daar zy den Wijn in hadde.

- 49 *raed.* Boven rond en onder plat,
een voet in 't gat,
raed wat is dat.

antw. Een Schoen daer een voet in steekt.

¶ De raadselachtige omschrijving van de schoen werd, tezamen met verwijzingen naar bijbelse figuren, ook gebruikt in het reclamewezen (Hooijer 2019: 98, 185).

Samuel van Huls: Boven rond, onder plat, / Een voet in 't gat. Wat is dat? *schoe daerin de voet* / *Ra NRB № 29*: Raad. Boven rond, onder plat, een voet in 't gat; raad wat is dat? Antw. Een Schoen daar een voet in steekt.

Sweerts, *Koddige opschriften* I 1682: 5: *Voor een Schoenmakers Luiffel* / *Te Leeuwaarden, by de Vischmarkt.* / Hier verkooptmen Schoenen, voor rond en achter plat. / Passense David niet, so passense Goliat. *Amsterdamsche Argus* 1721: 363: Argus slacht den Schoemaker, die boven zyn deur de volgende *inscriptie* deed zetten / Ik maek Schoenen, boven rond en onder plat, / Passchen ze David niet ze passchen Goliat.

Dykstra, *Snipsnaren* 1856: 66: Boven rond en onder plat, / En foet in 't gat: Wat ding is dat? *In Skôech*.

- 50 *raed*. Dobbel geknugt, twee puntig ben ik in alle Mans huijs,
En als ik op 't wijdste gaep ben ik een Kruijs?

antw. Een Kleermakers Schaer.

NRB № 30: Raad. Dobbel geknugt, tweepuntig ben ik in alle mans huys, en als ik op 't wijdst gape ben ik een kruys? *antw*. Een kleermakers Schaer.

- 51 *raed*. Ik steek zoo scherp als een doorn en breng kostelijkste waer voor die niet goet is.

antw. Een Honing Bie.

¶ In NKRB corrupt. In SBR № 66 wordt honing beschreven als bijendrek.

NRB № 31: Raad. Ik steek zo scherp als een Doorn, en breng een kostelijke Waar voort die goed is, ende ook een Waar voort die niet goed is? *antw*. Een Honig-bye.

- 52 *raed*. Ik heb den Krijg staeg in den kop,
De bloet vaen voer ik in den top,
Mijn stemme doet den Leeuw verschrikken:

'k En schroome geenderley fenijn,

't En kan niet zoo vergiftig zijn,

Of durf het zonder angst in slikken.

antw. Den *Haen* dat moedig strijdbaer dier,

Kamp staeg met sijns gelyken schier:

Zijn roode kamme de hy roert,

Dat is de bloed vaen die hy voert,

Met zijne stem tuijgt hy sijn moet,

De welk een Leeuw verschrikken doet;

Hy aerd somtijts [*lees*: somtijts] na meenig man,

Die vreesselijk opsnijde kan.

Van der Veen, *Raetselen* 1653 № 60: Ik heb de krijgh staegh in den kop, / De bloet-vaen voer ik in den top, / Mijn stemme doet de Leeuw verschrikken, / 'k En schroome geenderley fenijn, / 't En kan niet soo vergiftigh zijn, / Of durvet sonder angst in slikken. — Den *HAAN* dat moedig strijt-baer dier, / Kampt staegh met zijns gelijken schier, / Sijn roode kamme de hy roert, / Dat is de bloet-vaen die hy voert, / Met sijnne stem tuyght hy zijn moet, / De welk een Leeuw verschrikken doet, / Hy aerd somtijts na menig Man, / Die vreesselijk op snijden kan.

- 53 *raed*. Voor geen Apostel roem ik my,
Hoewel ik zonder Toovery
De stomme kleppen doe, zeer vaerdig:

Ik voer de Naeme van die geen,

Welk tweemaal hier is overleen,

Dog zijnen naem draeg ik onwaardig?

antw. Een *Lazarus* werd dit gemelt

Welk met melaetsheid is gekwelt;

Maer 't onregt word hy zoo geheeten,

Gebedelt broot zoo moet hy eten,

Als Lijsje slegt-hoofd meent en zeijt:

Dies word de zulk' meer toegeleijt

Als de opregte armoe beproeven,

En tienmael nutter brood behoeven,

Want onder deze Lazary

Daer schuylt een groote boevery

Die stomme klep die doen sy klappen,

Die geeft haer rente om op te snappen.

Van der Veen, *Raetselen* 1653 № 26: Voor geen Apostel roem ik my, / Hoe wel ik sonder Toverij, / De stomme kleppen doe seer vaerdigh, / Ik voer de Naeme van die geen, / Welk twee-mael hier is overle'en, / Dan sijnnen Naem draegh ik onwaerdigh. — Een *Lazarus* werdt die gemelt, / Welk met melaetsheyt is gequelt, / Maer t'onrecht werdt hy soo geheeten, / Gebedelt Broodt soo moet hy eeten, / Als Lijsje slegt-hoofd meent en seyt, / Dies wordt de sulck meer toe-geleyt, / Als die oprechte armoe beproeven, / En tienmael nutter Broodt behoeven, / Want onder dese Lazary, / Daer schuyt een groote boevery, / Die stomme klep die doen zy klappen, / Die geeft haer rent' om op te snappen.

54 *raed.* Ik ben onnoozel ende vry,
Van zwarte konst of tooverij,
Van moort, of dief, of and're schanden;
Waer toe dan zulken vrede straf?
Te moeten in een steenen graf,
Tot polfer of as verbranden?

antw. *Tabak* daer meenig veel van houd,
Word in een steenen pyp gedoud,
Zijn rook en smook is ydelheid:
Daer mee is 't Raetsel uitgeleyd.

Van der Veen, *Raetselen* 1653 № 8: Ik ben Onnosel ende vry, / Van swarte konst of Toverij, / Van Moordt of Dieft of and're schanden, / Waer toe dan sulken wreeden straf? / Te moeten in een steenen Graf, / Tot polver of tot asch verbranden. — *TABAK* daer mennigh veel van hout, / Wordt in een steenen pijp gedout, / Sijn rook en smook is ydelheydt, / Daer mee is't raetsel uitgeleyt.

55 *raed.* De Regterhant, die houd mijn kort,
'k Heb na de hoogte, vaak gesnort,
'k Heb voor en tegen wint, gestreeft:
Daer 'k af ben, heeft wel, eer geleeft,
Daer ben ik ook, ruig uitgegroeit:
Van onder, wort mijn lijf besnoeit,
'k Melt zonder tong, en met de handt
Gedagte, woorden en verstant,
'k Stort zwarte traenen, vroeg en la[et]
Dat vaak, een wit, groot velt beslaet,
'k Help menschen heugen, haer bedrijf
Mijn spitse Bek, groet man en wijf.

antw. Een Schryfpen.

Jonker, *Bruydlofs Gast* 1697: 364 № 2: De Regterhant, die houd mijn kort / 'K heb na de hoogte, vaak geznot / 'K heb voor, en tege wint, gestreeft / Daar 'k af ben, heeft wel eer geleeft, / Daer ben ik ook, ruig uit gegroeit / Van onder, wort mijn lyf beznoeit, / 'K melt zonder tong, en met de hant / Gedagte, woorden en verstant, / 'K stort zwarte traenen, vroeg en laat / Dat vaak, een wit, groot velt bezlaat, / 'K Help menschen heugen, haer bedryf / Mijn spitze Bek, groet man en wyf. *Antwoort, een schryfpen.*

56 *raed.* Ik ben een hang op, kras en kris,
Daer links voor Regts te kijken is,
Daer regts, vlak aen de linkerhand
Voor 't regte regts, word ingeplant:
'K toon ongeveynst, met schyngelaet
Hoe dat elk een, de keuvel staet,
Ik stel aen elk, elks leet en lief,
Elks vuil en schoon, elk regt en schief,
Zigtbaer, voor elks gezigt ten toon
Ja, zonder aenzien van persoon,
Ik deel aen kint, aen vrouw, aen man,
Dat ik mijn zelfs, niet geven kan,
Wanneer de kykert, mijn begeeft,
En met zijn korpus, elders streeft,
Dan blijft zijn denkbeelt, met zijn gaen,
Niet langer, zichtbaer in mijn staen,
Die voor de weerelt hups wil zijn
Die spiegelt hem, heel zagt aen mijn;
Raed disgenoodde, wie gy zeyt
De naem, van mijn doorlugtigheyt,
antw. Een Spiegel.

Jonker, *Bruydlofs Gast* 1697: 366 № 5: Ik ben een hang op, kras en kris / Daar linkx voor Regts te kyken is, / Daar regts, vlak aan de linkerhant / Voor 't regte regts, wort ingeplant. / 'K toon ongeveynst, met schyngelaat / Hoe dat elk een, de keuvel staat, / Ik stel aan elk, elks leet en lief / Elks vuil en schoon, elks regt en schief, / Zigtbaar, voor elks gezigt ten toon / Ja, zonder aanzien van persoon, / Ik deel aan kint, aan vrou aan man / Dat ik myn zelfs, niet geeve kan, / Wanneer de kykert, myn begeeft / En met zijn korpus, elders streeft, / Dan blyft zyn denkbeeld, met zyn gaan / Niet langer, zigtbaar in myn staan, / Die voor de weerelt hups wil zyn / Die spiegelt hem, heel zagt aan myn, / Raat dis genoode, wie gy zeyt / De naam, van myn doorlugtigheyt. *Antwoort, een Spiegel.*

- 57 *raed.* 'k Sta buite muur en Stad,
En ben rond, hoog en glat,
Mijn hals, die heeft vier Armen
Tot nut, van Rijk en Armen,
Maer, als ik die niet roer
Mist Borgerman en Boer:
Het noodigste, op Tafel,
De Pannekoek en wafel,
Kwam in geen kinders mond,
Wanneer ik niet in 't rond,
Mijn armen spoedig draaide
Of, dat het nimmer waeide,
Want, zonder wind en doek
Waer mijn verrigting zoek,
Die van de key gebrek heeft,
Of, streepken van de gek heeft,
Die zeyd men, dat gewis
Van mijn getroffe is,
Raed nu, die 't aengenaem is,
Wat wintbuil, dat mijn naam is.

antw. Een Koorn-molen

Jonker, *Bruydlofs Gast* 1697: 366 № 6: 'K Sta buite muur en Stat / En ben, ront, hoog en glat, / Myn hals, die heeft vier Armen / Tot nut, van Rijk en Armen / Maar, als ik die niet roer / Mist Borgerman en Boer, / Het noodigste, op Tafel / De Pannekoek en Wafel, / Kwam in geen kinders mont / Wanneer ik niet in 't ront, / Myn Armen spoedig draaide / Of, dat het nimmer waaide, / Want, zonder wint en doek / Waer myn verrigting zoek, / Die van de kaay gebrek, heeft / Of, streepken van de gek, heeft / Die zeytmen, dat gewis / Van myn getroffe is / Raat nu, die 't aangenaam is / Wat wintbuil, dat myn naam, is. *Antwoort, een Kooren-moole.*

- 58 *raed.* Ik ben een Aenkyk, voor't gemeen
Ik ga van buite, rond, alleen,
'k Ben beeneloos, en zonder lijf
Nog moet ik voort, met tijd verdrijf,
Ik heb geen rust, by dag en nagt:
Stil staende, ben ik niet geagt,
En daer ik middags, loop van daen
Koom ik midnags, korrekt te staen,
Elk een, beoogt heel scherp mijn tret,
Daer ider hem na voegt en zet,
Ik loop rond om, het eige pad,
Voor jon en oud, en in de stad,
Die op mijn star oogt, in 't verschiet,
Meent dat hy geen gedraef en ziet,
Al waer ik schoons, van hout of yzer,
Nog, houd de wijste, mijn voor wijzer.

antw. Een Uurwyzer.

Jonker, *Bruydlofs Gast* 1697: 372 № 15: Ik ben een Aanky, voor 't gemeen / Ik ga van buite, ront, alleen, / 'k ben beeneloos, en zonder lyf / Nog moet ik voort, met tyt verdryf, / Ik heb geen rust, by dag en nagt / Stil staende, ben ik niet geagt, / En daar ik middags, loop van daan / Koom ik midnags, korrekt te staan, / Elk een, beoogt heel scherp myn tret / Daar ider hem na voegt en zet, / Ik loop ront om, het eyge pat / Voor jon en oud, en in de stat, / Die op myn star oogt, in 't verschiet / Meent, dat hy geen gedraef en ziet, / Al waar ik schoons, van hout of yzer, / Nog, houd de wyste, myn voor wyzer. *Antwoort, Uur wyzer.*

Indices

Oplossingen

1	Ijs	21	Kriek	41	(Rekenraadsel “100 mussen”)
2	Room	22	Speld	42	Geschreven brief
3	Wijn of bierglas	23	Bed	43	Koekoek
4	Kale beurs	24	Tol	44	Sneeuw die smelt door de zon
5	Zwerm bijen boven waskaars	25	Werptol	45	Schip op het water
6	ABC	26	Stront	46	Geruste consciëntie
7	Jaar (boom in het westen)	27	(Triade “onbeschaamdsten”)	47	Mier
8	Zevenster	28	Tong	48	Druif
9	(Domine’s dochter)	29	Dauw	49	Schoen
10	Ijs (als brug)	30	(Getimmerd of afgebroken)	50	Kleermakersschaar
11	Ei (waar een kuiken uitkomt)	31	(In dauw en wind)	51	Honingbij
12	(“Dat”)	32	Doodskist	52	Haan
13	Appel	33	(Lange dag, korte nacht)	53	Lazarusklep
14	Tang	34	Jaar (boom met 12 takken)	54	Tabak
15	Mispel	35	(Vrolijkste vrouwen)	55	Schrijfpen
16	Luizenvanger	36	Jacob	56	Spiegel
17	De letter “R”	37	Adams kinderen	57	Korenmolen
18	Kleerborstel	38	(Baard van man en geit)	58	Uurwijzer
19	Stoof (met test)	39	Scherpe tong		
20	Okkernoot aan de boom	40	Toornig hart		

Omschreven oplossingen en aanduidingen zijn tussen haakjes geplaatst.

Herkomst van de raadsels en vragen

NKRB deelt in totaal 37 raadsels met NRB: № 1-3, 8, 18-40, 42-51; hiervan zijn 20 afkomstig uit CB en 6 van Roemer Visscher. Daarnaast deelt NKRB nog 11 raadsels van onbekende herkomst met NRB: № 2, 8 (in slechts één editie), 22, 24-26, 46-47, 49-51. Met het *Raedselboekjen* deelt NKRB twee varianten.

<i>Clucht boecxken</i> [1548]: 20, 27-40, 42-45, 48	(20 raadsels, allemaal in NRB)
Roemer Visscher, <i>Brabbeling</i> 1614: 1, 3, 18, 19, 21, 23	(6 raadsels, allemaal in NRB)
Jonker, <i>Bruidlofs gast</i> 1697: 55-58	(4 raadsels)
Jan van der Veen, <i>Raetselen</i> 1653: 52-54	(3 raadsels)
Pieter Elsevier, <i>Appolloos snaaren</i> 1664: 4	(1 raadsel)
<i>Raedselboekjen</i> 1598: 6, 7.	(2 raadsels) (varianten)

Raadsels met eenzelfde oplossing: № 7 & 34 (jaar); № 24 & 25 (tol); № 28 & 39 (tong).

Van de 58 raadsels in NKRB zijn er 38 rijmend: № 1-8, 10, 11, 13, 15-26, 32, 47-50, 52-58.

Soorten raadsels en vragen

Afgezien van de eigenlijke raadsels, die het te raden onderwerp verhullend omschrijven:

Scherts vragen: 12, 17, 30, 33, 35, 38.

Schriftuurlijke raadsels/vragen: 36, 37.

Wijsheidsvragen: 27, 28, 39, 40, 46.

Erotische raadsels: 4 (?), 22.

Scatologisch raadsels: 26.

Verwantschapsraadsels: 9.

Rekenraadsels: 41.

Overeenkomende raadsels NKRB en NRB

Nieuw Kluchtig Raadselboek			Nieuw Kluchtig Raadselboek			Nieuw Kluchtig Raadselboek		
Nieuw Raadselboek	Nieuw Raadselboek	Bron	Nieuw Raadselboek	Nieuw Raadselboek	Bron	Nieuw Raadselboek	Nieuw Raadselboek	Bron
1	34	RV	21	41	RV	41		
2	35		22	42		42	11	CB
3	36	RV	23	43	RV	43	12	CB
4		PE	24	44		44	15	CB
5			25	45		45	17	CB
6		RB	26	46		46	18	
7		RB	27	48	CB	47	21	
8	107		28	49	CB	48	25	CB
9			29	54	CB	49	29	
10			30	57	CB	50	30	
11			31	58	CB	51	31	
12			32	69	CB	52		JvV
13			33	71	CB	53		JvV
14			34	72	CB	54		JvV
15			35	74	CB	55		JBG
16			36	87	CB	56		JBG
17			37	75	CB	57		JBG
18	37	RV	38	77	CB	58		JBG
19	38	RV	39	89	CB			
20	16	CB	40	90	CB			

Verschillen in tekst tussen NKRB en NRB

N ^o	Nieuw Kluchtig Raadselboek	Nieuw Raadselboek	Bron
2	Hollandse vrugt	Maria Suster	—
3	Wijn of bierglas	drink-glas	Roemer
18	slomphozen	Pieter-puntig	Pieter puntich
19	dik	dicht	dicht
19	met een draey	niet dray	met een drey
21	hert	heet	hert
21	Kriek	kaersse	Kerse
22	al ben ik stijf	als ik ben stijf	—
23	om vrugt	een vreugt	om vrucht
23	st. Lucinis	S. Luyaards	Sinte Luyerijs
24	lerp	zweep	—
26	Een St...	Gegeten Brood	[Stront]
27	onbeschaemste	schandelijkste	schandelijkste
29	best ende onbezorgelijkste	breedste ende onzorgelijkste	breetste <i>ende</i> onzorhlijcste
34	12 Takken	drie takken	xij. tacken
38	geschapen	geweest	geweest
39	schaer	mes	schaers
46	fatsoen	saysoen	—
48	schenkt	schenkte	schickte
51	niet goed [zinsnede ontbreekt]	goed is, ende ook een Waar voort die	—